

Luthers.digitaal 1

December 2011

Een uitgave van de Stichting Lutheranen.nl

**Evangelisch-lutherse synode staat 'onherroepelijk' op non-actief
mandaat aan interim-bestuur**

Beste mensen,

Ietwat onwennig in een webomgeving, maar met evenveel tomeloze energie om te berichten uit 'het lutherse' vindt u dit nieuwe product van een bekende redactie.

Met moeite en verdriet lieten wij ElkKwartaal voor wat het was, een uitgave van de evangelisch-lutherse synode. De versie die het dagelijks bestuur tegenhield is inmiddels door hen omgebouwd tot kerst-editie die nu bij u in de brievenbus ploft. Dat is zonder overleg met de redactieleden gedaan.

De brief van de redactie over haar aftreden die u wellicht alleen in digitale vorm bereikte sloot af met de zin 'Dat wij unaniem terugtreden uit de redactie van ElkKwartaal was geen eenvoudige beslissing. Wij hebben daarbij steeds onze primaire opgave voor ogen gehouden: het bedienen van lezers. Maar als ook wij het u niet meer kunnen uitleggen, houdt het op'.

De drijfveer van de redactieleden om onafhankelijk, kritisch, opiniërend en informerend te werken (uit redactiestatuut ElkKwartaal) is gebaseerd op meerdere motivaties. Laat ik u niet vermoeien maar er enkele uitlichten. De kerk is algemeen en openbaar. Zij zou in de geest van 31 oktober, hervormingsdag, zelfkritisch moeten zijn, prikkelend, opiniërend transparant en toegankelijk voor de gemeenschap van heiligen. Luther zelf leerde het: hij timmerde zijn stellingen op de deur van de slotkerk in Wittenberg, hij schreef de twee catechismen die ook te zien zijn als communicatiestatemets. En..hij gebruikte het modernste middel uit zijn tijd, de boekdrukkunst, om velen te bereiken.

Lutheranen.nl

Nu ik dit opschrijf, wordt de onwennigheid van deze digitale omgeving op slag minder. Modern? Snelle reproductie? Nee, gewoon goed voorbeeld doet goed volgen. De manier van presenteren van deze lutheranen.digitaal is daarnaast afdruk-vriendelijk. Omdat wij terdege beseffen dat afgedrukte informatie voor velen onder ons nog steeds het comfortabelste is. De snelheid, de relatief gemakkelijke realisatie én de uitdrukkelijke wens om met kerst 'iets' te kunnen publiceren is de reden voor deze keuze. Deze website wordt beheerd door een stichting. De Stichting Lutheranen.nl maakt het leven en werk in de Nederlandse lutherse traditie zichtbaar door communicatie met als doel de Protestantse Kerk, de classes, de lutherse/ gefuseerde gemeenten, kerkleden en geïnteresseerden met elkaar te verbinden. In de toekomstwens om

een levendige lutherse traditie in de oecumene en de Protestantse Kerk te hebben.

Het is nadrukkelijk de wens van zowel de stichting als ook de redactieleden, -Detlef Bohlken, Marianne van der Meij-Seinstra, Tjally Everaarts-Bilyam, Alma Evenhuis en ik, technisch ondersteund door Anders van der Meij-om, zodra het bestuurlijke klimaat daar ruimte voor biedt, de hele zaak door de Protestantse Kerk en haar evangelisch-lutherse synode te laten omarmen.

Uiteraard vindt u een kerstmeditatie, over de menswording van God. Daarnaast natuurlijk synodenieuws, een bijdrage over 'verbinden' en de nieuwe rubriek van Tjally Everaarts-Bilyam: WieWatWaar.

Gezegende kerst en een vreedzaam 2012, in verbinding!

Praxedis Bouwman

Inhoud Luthers.digitaal 1

Voorwoord	2
Meditatie	3
Bestuurlijke ontwikkelingen	4
Verbinden, over nieuwe start	6-7
WieWatWaar	8-9
Lutherse wandelingen	10
Kerst in Polen	11
Kerstboodschap LWF	12

Bij de voorplaat: Christus Immanuel, Russisch ikoon uit de 19^e eeuw, ei tempura op hout, 31.5x27 cm. Christus Immanuel, God met ons, de menswording van God, aangekondigd in de tekst die Detlef Bohlken voor zijn kerstmeditatie koos, Micha 5:1-4a. Christus Immanuel zoals afgebeeld op deze ikoon is uit Jesaja 7:14 'Daarom zal de Heer zelf u een teken geven: de jonge vrouw is zwanger, zij zal spoedig een zoon baren en hem Immanuel noemen.' Het gaat hier om het pre-existente 'logos', de nog niet geïncarneerde Jezus voor zijn geboorte, die hier is geportretteerd.

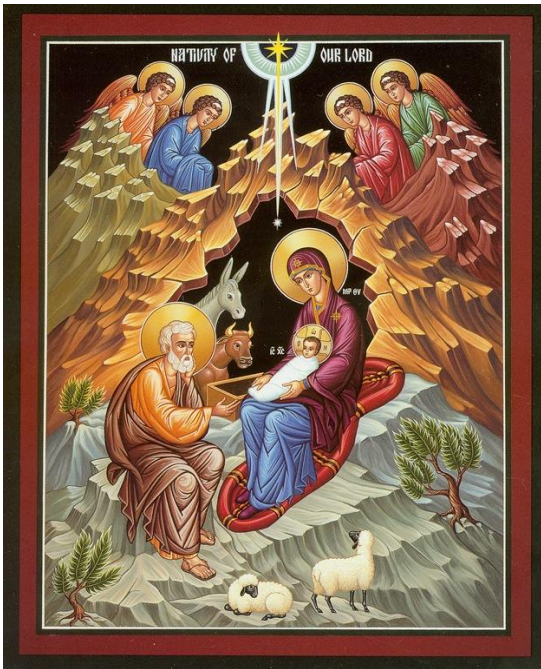
Te zien in het Ikonen-Museum Frankfurt am Main.

Een mens op aarde

Micha 5: 1-4a

Uit jou, Betlehem in Efrata, te klein om tot Juda's geslachten te behoren, uit jou komt iemand voort die voor mij over Israël zal heersen. Zijn oorsprong ligt in lang vervlogen tijden, in de dagen van weleer. Totdat de vrouw die zwanger is haar kind heeft gebaard, worden zijn broeders aan hun lot overgelaten. Daarna zullen wie er nog over zijn terugkeren naar de andere Israëlieten. Hij zal aantreden en hen als een herder weiden, bekleed met de macht van de HEER, zijn God, met de majesteit van diens verheven naam. Zij zullen veilig wonen, want hij zal heersen tot aan de einden der aarde, en hij brengt vrede.

(De Nieuwe Bijbelvertaling, © Nederlands Bijbelgenootschap 2004/2007.)

Hier wordt in een soort politieke taal gesproken. Maar dan op een heel specifieke manier: deze tekst spreekt zich uit tegen machtsmisbruik. Micha spreekt zich niet principieel uit tegen heerschappij. Er is niets mis met een goed bestuur. Maar het gaat wel om de overwinning van verkeerde heerschappij, die de mensen steeds verder het verderf in leidt. Deze verkeerde heerschappij wordt overwonnen door iemand die zich door God laat leiden. Het is steeds weer een andere context, waarin het machtsmisbruik zich afspeelt. In het groot in verschillende lande op de wereld – denk maar aan Noord-Afrika, aan Rusland, aan Noord-Korea of China. Maar ook in het klein – in werkrelaties bijvoorbeeld, in families en gezinnen, binnen de kerk. Macht wordt overal misbruikt – en daar gaat een groot deel van de bijbel over. Je kunt veel teksten lezen als discours over macht, onderdrukking en heerschappij.

Met kerst horen wij een ander verhaal. Horen wij van verlossing, van vrede en heil. En dat blijft niet zomaar een belofte, maar het is God zelf, die als mens op de wereld komt. Dan moet er toch iets met mijn werkelijkheid gebeuren?

Dan kan het toch niet zo doorgaan als daarvoor?

Wij hebben uiteraard geen andere wereld dan deze. Daar moeten wij het met doen. En hier zal steeds van alles mis gaan. Dat ervaren wij maar al te vaak, dichtbij en ver weg. Er zijn grote keuzes, die je als mens moet maken – tussen goed en kwaad, tussen leven en dood. Maar meestal zijn het kleinere keuzes – tussen kwaad en erger, tussen goed en iets minder goed.

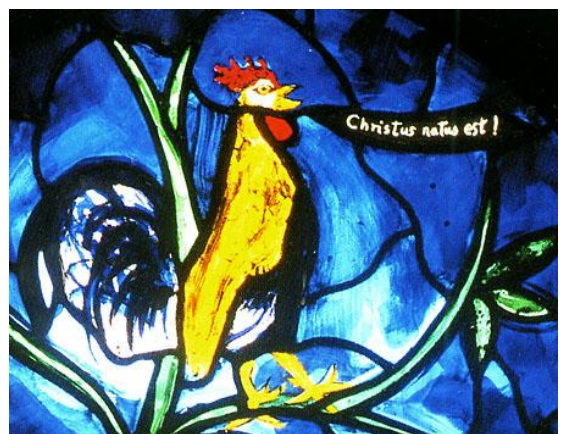
Wij kunnen dus niet zomaar de droom – de belofte – vervangen door de realiteit. Die blijkt nog steeds te weerbarstig.

Ondanks de geboorte van Christus kunnen wij dus geen afscheid nemen van de droom: 'Vrede op aarde' – maar dan wel met het besef, dat het een droom is! Een droom, dat God als mens de wereld zomaar heeft veranderd. Een droom dat mensen zomaar door Christus zijn veranderd. Maar ook een droom, dat in de menswording de kiem ligt voor grote verandering. Eigenlijk geen droom dus, maar een echte hoop.

God komt als mens de wereld in – en houdt daarmee mijn droom van vrede onder mensen wakker. Het laat mij zoeken naar het goddelijke in de wereld, in de mensen, in mij.

Gezegende kerstdagen,

Detlef Bohlken

Interim-bestuur lutheranen gaat zaken op orde brengen voor een nieuw gekozen synode

Synode blijft aan tot aan einde zittingstermijn, maar op 'onherroepelijk non-actief'

Vijf ervaren bestuurders, bij voorkeur lutheranen, zullen worden bijgestaan door twee adviseurs uit de breedte van de Protestantse Kerk en een adviseur vanuit de Lutherse Wereldfederatie om het luthers landelijk bestuur uit de huidige impasse te helpen. Het interim-bestuur heeft een mandaat voor een aantal urgente zaken. Er worden nieuwe verkiezingen voorbereid en gehouden volgens een nieuw op te stellen reglement. Het is nadrukkelijk de bedoeling om tot een betere spreiding van opvattingen en geografische vertegenwoordiging te komen zodat recht wordt gedaan aan de breedte van de Nederlands lutherse traditie. Het interim-bestuur moet een concept huishoudelijke regeling maken: die ontbreekt voor de evangelisch-lutherse synode al sinds in 2004 de Protestantse Kerk ontstond. Ook ontwikkelt het tijdelijke bestuur criteria op basis waarvan de Commissie Steunverlening aanvragen kan afwegen van evangelisch-lutherse gemeenten voor gelden uit het fonds die bedoeld zijn op het 'behouden, bewaren en uitdragen van de lutherse traditie (Veerman-gelden)'. Daarnaast moet ervoor gezorgd worden dat het blad Elk-Kwartaal blijvend uitkomt en zal voorzien worden in noodzakelijke afvaardigingen namens de evangelisch-lutherse synode. Het interim-bestuur zal zo snel mogelijk met bestaande commissies contact opnemen om verder te gaan.

Het interim-bestuur wordt benoemd door het moderamen (dagelijks bestuur) van de generale synode van de Protestantse Kerk. De aanwezige zeventien synodeleden in de besloten vergadering, die werd voorgezeten door de preses van de generale synode, hebben naast de mandatering van het interim-bestuur en de mandatering

aan het moderamen, zichzelf 'onherroepelijk' non-actief gesteld. Het lutherse interim-bestuur rapporteert aan het moderamen en pas achteraf aan een nieuw te kiezen evangelisch-lutherse synode. Het spreekt bijna voor zich dat het interim-bestuur ook pastorale capaciteiten zal moeten hebben: 'Er zijn door alle gebeurtenissen van de afgelopen periode mensen tot in het diepst van hun ziel geraakt en beschadigd. Mensen die vaak jarenlang ontzettend veel hebben geïnvesteerd in en betekend hebben voor luthers Nederland', zo schrijven de visitatoren in hun concluderende brief aan het moderamen.

Rapport Jonker/Kapteyn

Aanleiding van deze maatregelen was een rapport naar aanleiding van een buitengewone visitatie van de evangelisch-lutherse synode door het Generaal College voor de Visitatie. Tot die buitengewone visitatie was besloten nadat een traject van begeleiding van acht maanden door de heren Evert Jonker (hoogleraar PThU) en Hans Kapteyn (oud-moderamenlid), inclusief een rapport met aanbevelingen, de lutherse synode er niet toe brachten conclusies te trekken. Jonker en Kapteyn analyseerden dat, in de opsomming van de visitatoren, 'er sprake is van grote verdeeldheid, niet zelden gepaard gaande met onverenigbaarheid van karakters, zowel in ELS als in de SC; er is een gebrek aan bestuurlijk inzicht, zowel in de SC als in de ELS; er is een fnuikend wantrouwen tussen de SC enerzijds en de ELS, de financiële commissie en de redactie van ElkKwartaal (ieder voor zich) aan de andere kant.' Daarnaast constateerden Jonker en Kapteyn een gebrek aan 'sense of urgency' voor de kleine lutherse gemeenten bij de sc (dagelijks bestuur lutheranen). In lutherse gemeenten bestaat nauwelijks een goed beeld van wat de synode en de synodale commissie doen en omgekeerd krijgt het onderwerp 'toekomst lutherse gemeenten' nauwelijks plek in deze vergaderingen', aldus het rapport van de heren Jonker en Kapteyn.

Kerkordelijk onderzoek

Omdat de opdrachtgever, het moderamen, kerkordelijk gezien niet de bevoegdheid had de aanbevelingen van Jonker en Kapteyn aan evangelisch-lutherse synode op te leggen en zij vreesde geen unanimiteit aan te treffen, besloot zij het generale college voor de visitatie in te schakelen. Een college dat wel is ingebed in de kerkorde van de Protestantse Kerk en dat weliswaar slechts met een 'dringend' advies kan komen, maar dan in ieder geval een advies dat 'zwaarder' weegt.

Het college heeft het rapport Jonker/Kapteyn in haar buitengewone visitatie meegenomen en had als opdracht: 'te letten op het bestuurlijk functioneren van de ELS, waarbij mede de vraag naar de effectiviteit van de huidige orga-

nisatorische vorm en structuur voor het bewaren en dienstbaar maken van de lutherse traditie in de Protestantse Kerk gesteld kan worden'.

Ondertussen

Naar aanleiding van de besloten synodevergadering waarin het rapport Jonker/Kapteyn werd besproken, trokken zowel de financiële commissie als de redactie van ElkKwartaal de conclusie hun werk niet langer naar behoren te kunnen doen. De redactie van ElkKwartaal trad af, de leden van de financiële commissie (allen (plaatsvervangend) synodeleden) schortten hun werkzaamheden op. Daarnaast besloten de synodeleden Chica van Dam, Erwin de Fouw, Hans Bas Val en Reind Loggen om voor het synodelidmaatschap te bedanken. Gemene deler in de verschillende beweegredenen was het niet transparant behandelen van de aanbevelingen in het rapport Jonker/Kapteyn en het naast zich neerleggen van de conclusies.

Visitatie

Na zeven gesprekken met onder meer synodeleden, de financiële commissie, vertegenwoordigers van twee voorgaande dagelijkse besturen, adviseurs en de redactie van ElkKwartaal onderstrepen de visitatoren het rapport Jonker/Kapteyn. Maar, zo schrijven zij in al eerder genoemde brief aan het moderamen: 'De problematiek steekt ons inziens (inmiddels) nog dieper dan eerder in [dat rapport] is beschreven. [...] Wij hebben moeten constateren dat er ook binnen de sc en binnen de ELS sprake is van ernstige zakelijke en persoonlijke verschillen. Verschillen die zo groot zijn dat er inmiddels feitelijk sprake is van een nauwelijks nog functionerend bestuur.'

De belangrijkste oorzaken die door Jonker/Kapteyn worden genoemd 'de wijzigingen na de vereniging én de verkleining van de synode zijn onvoldoende uitgewerkt; het werk en doel van de evangelisch-lutherse synode wordt op verschillende wijzen geïnterpreteerd; mensen zijn langdurig aanwezig en soms speelt oud zeer parten in de beoordeling van elkaar en elkaars bedoelingen; het lutherse wereldje in Nederland is klein; en op velerlei manieren is sprake van onvoldoende communicatie of miscommunicatie' worden door de visitatoren onderstreept. Zij gaan zelfs nog wat verder en zien 'als dieperliggende oorzaak van veel problemen de verschillende wijzen waarop wordt omgegaan met de situatie van na 2004'. Mensen die aan de ene kant graag door zouden wil-

len besturen op de gebruikelijke manier van de oude Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, en mensen die aan de andere kant voorkeur geven aan de meer juridisch-kerkordelijke manier van besturen. Of de synode als huidig orgaan effectief genoeg is om lutherse zaken landelijk te besturen en recht te doen aan de taak vanuit de kerkorde (behouden-bewaren-uitdragen van de lutherse traditie) willen de visitatoren gezien de impasse voorlopig links laten liggen. Er is nadrukkelijk gekeken naar aanbevelingen die binnen de huidige structuren mogelijk zijn. 'Het valt te verwachten dat een discussie over een in wezen nog veel ingrijpender aanpassing van de organisatie wederom veel emoties zal losmaken en mogelijk jaren kan duren.' Ondanks deze overwegingen raden de visitatoren wel aan om in de nabije toekomst na te denken of de huidige 'relatief zware organisatievorm' niet vervangen zou moeten worden door 'meer eenvoudige en effectieve structuren, zodat de energie maximaal besteed kan worden aan het doel van de ELS: bewaren en dienstbaar maken van de lutherse traditie binnen de Protestantse Kerk in Nederland'.

Mandaat

De aanbeveling aan de synodeleden om allemaal af te treden heeft het niet gehaald in de evangelisch-lutherse synode, de oplossing van 'onherroepelijk non-actief' is gekozen. Daarbij is, voor de verbinding met de wereldwijde LWF, een extra plek aan het interim-bestuur toegevoegd voor een adviseur uit LWF-kringen. Voor het overgrote gedeelte zijn de aanbevelingen van het Generaal College voor de Visitatie overgenomen in de vorm van het genoemde mandaat voor het interim-bestuur.

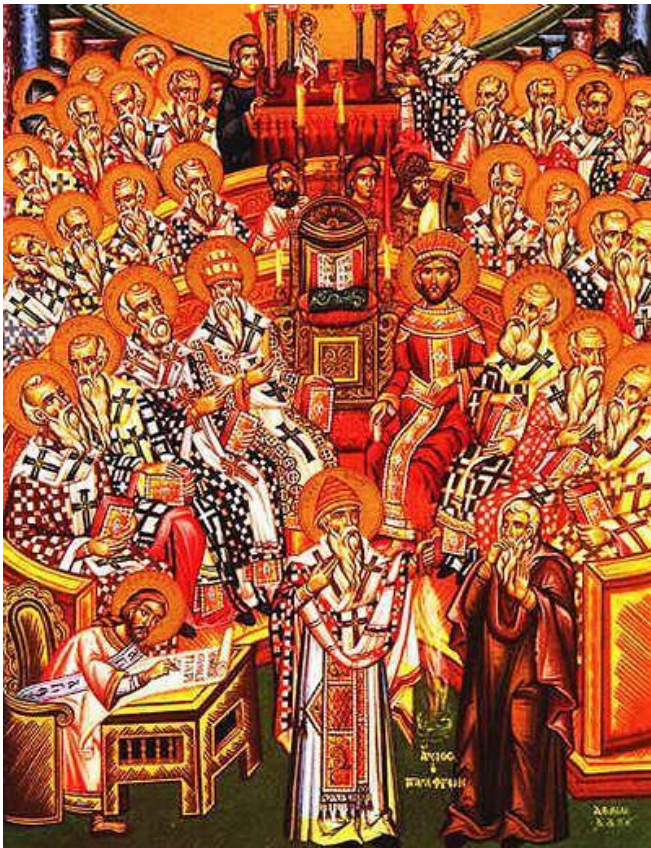
De zittingsperiode voor de huidige synode zou normaal gesproken eindigen tijdens de zitting van de voorjaarsynode van 2013, nadat aan het eind van 2012 verkiezingen gehouden zouden zijn. Dat is, zoals het er nu naar uit ziet, ook de gelimiteerde tijd voor het interim-bestuur.

Praxedis Bouwman

Verbinden

In het Latijn hebben wij voor ons 'verbinden' het woord 'conciliare'. Het is niet voor niets dat de vroege kerk de vergaderingen van de over de hele, toen bekende, aarde verspreide gemeenten een *concilium* (concilie) noemden, een woord dat synoniem wordt gebruikt met het Grieks *synode* (samenkomst), maar veel beter dan dit technische begrip duidelijk maakt waarover het gaat als de vertegenwoordigers van de gemeenten in een concilie bij elkaar kwamen: om te komen tot vergelijkingen (symboliek) en overeenstemming ten aanzien van geloofsvragen en om vervolgens ook te komen tot een gezamenlijke liturgie en spiritualiteit, manier van leven en organisatie. Verbinden, niet splitsen; het eens worden, niet uit elkaar vallen.

Ons geloof bestaat niet louter uit stellige leer. Nee, ons geloof krijgt op alle gebieden van het menselijk en maatschappelijk leven een zekere gestalte. Het geloof moet zich niet alleen in de stellige leer (theologie) laten zien, maar ook in de manier van godsdienst (liturgie), in het dagelijkse leven (ethiek) en in de manier van besturen en helpen (diaconie).

Concilie van Nicea (in 325)

Het geloof vraagt om eenheid en eendracht van de plaatselijke gemeenten, omdat in God geen onvrede of onenigheid kan zijn. Daarom moet om Gods wil naar eenheid gezocht worden. Dat is de eigenlijke opdracht aan een synode of een concilie.

Eenheid en eendracht waren ook de problemen in de afgelopen drie jaren in de lutherse synode. Ondanks vele pogingen is het niet gelukt vertrouwen te stichten om samen aan het werk te gaan. Wie daar dan ook maar de aanleiding van was, een synode die niet meer uit de voeten kan om samen de gemeenten te dienen heeft zich in feite zelf opgeheven. Zo'n synode kan niet bestaan, omdat zij geen 'concilie'

meer is.

Nu de lutherse synode op 'non-actief' is gezet, hebben wij tijd om opnieuw te overwegen hoe wij als lutheranen verder moeten. Wij zouden ons die tijd van overleg moeten gunnen.

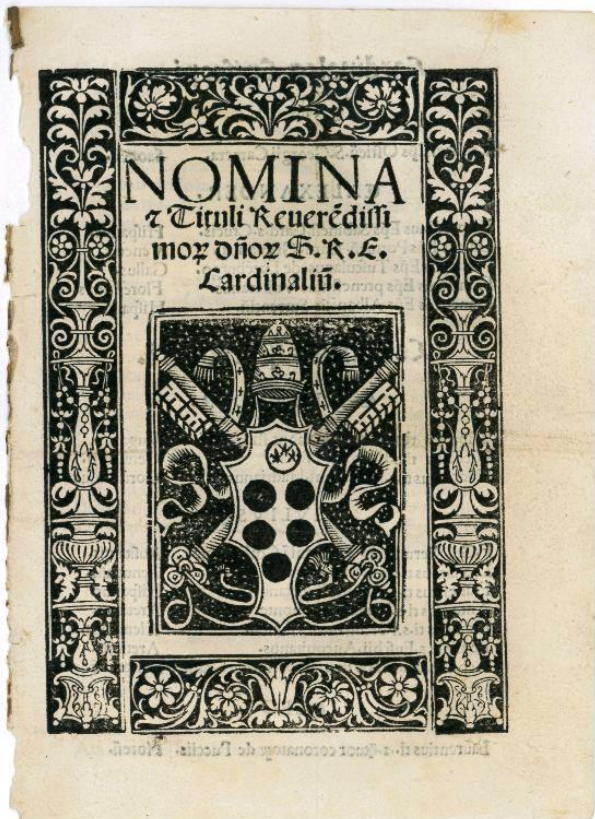
Kerkrecht

Daarvoor lijkt het heel essentieel, hoe wij als lutheranen eigenlijk naar het kerkrecht moeten kijken. In de afgelopen zittingsperiode had ik soms de indruk dat sommigen het idee hadden, dat de synode als kerkordelijke instelling heel 'wettelijk' vevat is en dat daarom, zoals in het burgerlijke leven, met het wetboek (kerkorde enzovoort) in de hand naar kerkrechtelijke vragen gekeken moet worden. Ja, het leek zelf een mogelijkheid, om de onenigheid tussen synodeleden en synodale commissie (dagelijks bestuur van de synode) voor de gewone, burgerlijke rechtbank te brengen (ondanks 1Kor 6:1-11). Ook spanningen tussen synode en synodale commissie werden volgens mijn indruk meestal op het niveau van kerkordelijke vragen uitgevochten.

Kerkrecht en Luther

Hoe zit dat nu eigenlijk met de kerkorde en het kerkrecht in de theologie volgens Luther? Het (menselijke) kerkrecht is volgens Luther

wel autonoom, dus ten aanzien van concrete regels niet theologisch of geestelijk, maar slechts redelijk of doelmatig bepaald. Het kerkrecht en daarom ook het werken met het kerkrecht functioneert zeker niet zoals in het burgerlijke recht. Want ook het menselijke kerkrecht of het menselijke bestuur van de kerk moeten vooral een uitwerking zijn van de christelijke broeder- en zusterliefde: 'Respublica ecclesiastica unica lege charitatis instituta est' – 'De kerkelijke publieke gemeenschap is op het ene gebod van de liefde ingericht', zegt Luther in zijn Commentaar (1518/19) over Galatien 6, 18 (WA 2, 617, 2v).

Namenlijst van deelnemers aan het 5^e Lateraanse Concilie (1512-1517), het laatste concilie voordat de reformatie echt invloed had op deze vergaderingen.

Consensus

De consensus als doel, de 'conciliaire' omgang als werkwijze en de (zinvolle, unanieme) vrijheid ten aanzien van wetten en procedures zijn daarom kenmerken van het (menselijke) kerkrecht. Oriëntatiepunt is niet Romeinen 13 (overheid), maar Romeinen 12 (leven van de gelovigen). Want: recht en liefde zijn niet tegenstrijdig, in tegendeel: Het eigenlijke goddelijke recht is een orde van liefde.

Het doel van het menselijke kerkrecht is slechts de vooruitgang van het innerlijke leven van de christenmens (of van de gemeente). Alles wat in die zin doelmatig of redelijk is, geeft aan het menselijke kerkrecht haar legitimiteit.

Je zou kunnen zeggen, dat is een heel illusionair of spiritualistisch begrip van kerkrecht. Inderdaad, eigenlijk zouden alleen de ware Christenen op die manier kerkrechtelijk kunnen en mogen werken. Daarom blijft het werken met kerkrecht en kerkrechtelijke instellingen ook altijd een gevaarlijke onderneming. Want: wie niet en wie wel volgens de christelijke liefde in de kerk werkzaam is en mag zijn weet je nooit. Niemand kan in het hart van de ander kijken.

Niettemin moet steeds een poging gedaan worden om volgens het *lex charitatis* (naar de wet van de liefde) met elkaar te handelen en voor de leidinggevende de anderen gemeenten (of de kerk) te sturen.

Eerst kerk binnen kerk

Als wij ook in de toekomst de verantwoordelijkheid willen nemen om het lutherse erfgoed in de breedte van de Protestantse Kerk in Nederland in te brengen, dan zouden wij eerst zelf weer een kerk binnen de Protestantse Kerk moeten worden. Dan zou eerst weer eenheid en eendracht onder de lutheranen in Nederland hersteld moeten worden. Daarvoor zou zeker de synode of een 'Concilium Lutheranum' noodzakelijk zijn.

Wij hebben nu de kans de lutherse synode opnieuw in te richten en aan de nieuwe situatie *binnen* de Protestantse Kerk aan te passen. Maar dat is slechts één maatstaf. De ander maatstaf moet de vraag zijn hoe kerkrecht en kerkorde volgens de lutherse theologie gestalte moeten krijgen. Daar geldt zeker: een synode moet een 'concilium', een verbinding wezen. De vraag is, hoe wij daarvoor in de uiterlijke orde, organisatie en huishoudelijk reglement de voorwaarden kunnen scheppen.

Markus Matthias
(hoogleraar *lutherana Protestantse Theologische Universiteit*)

WieWatWaar

De gemeenten **DEN HAAG** en **DELFT** vierden dit jaar gezamenlijk hun 400-jarig bestaan. Rondom dit feest waren verschillende evenementen georganiseerd, zowel leuke als leerzame en op 23 oktober vond een gezamenlijke dienst plaats aan de Lutherse Brugwal in Den Haag. De dienst werd extra opgeluisterd door de aanwezigheid van H.M. Koningin Beatrix. Ook werd de 'Luther Glossy' uitgegeven, de wethouder Monumentenzorg van Den Haag mocht het eerste exemplaar in ontvangst nemen. Een geschrift over heden, verleden en toekomst, opgetekend door gemeenteleden, predikanten en organisten van beide gemeenten. Een prachtige kleurrijke uitgave waar beide gemeenten trots op mogen zijn.

Foto: Manfred Grund

In **UTRECHT** werd op 10 december een dienst gevierd in de Duitse taal. Een feestelijke Adventsdienst met Duitse Advent- en Kerstliederen. Na afloop Lebkuchen en Glühwein. In de Kerstnachtdienst worden delen uit 'A Ceremony of Carols' van Benjamin Britten ten gehore gebracht. Traditiegetrouw ook veel samenzang en ook nu weer Glühwein na afloop. Op Kerstmorgen een verrassing: voor het eerst zal het kinder- en jeugdorkest van de gemeente spelen.

Op weg naar kerst, een tijd met lange, donkere avonden en uitzien naar de geboorte van Christus wordt in de lutherse kerk van **LEERDAM** elke donderdagavond om 19.30 uur een vesper gehouden. Advent, een tijd om even rust te zoeken, op weg naar het licht met tekenen van licht op onze weg. Sinds enkele jaren worden de Adventsvespers gehouden, een half uurtje samenzijn; sterker nog dan in de hoofddiensten staat in de vespers het gebed centraal. Gebed in de vorm van psalmen, gezangen, lezingen en stilte. In de rust van de viering komen deze elementen bij elkaar. In de vespers gaat niet alleen de lutherse predikant voor

maar gaan ook verschillende andere protestantse predikanten voor.

Een Adventsmaaltijd in **EDE**. De verschillende kosters zullen de maaltijd verzorgen en ook enkele andere gemeenteleden zegden hun medewerking toe bij het bereiden van de maaltijd en het beloofde weer iets goeds te worden, volgens het gemeenteblad. Toch lag de nadruk op eenvoud in het licht van Advent. Op 16 december vond de maaltijd plaats in het gemeentecentrum naast de kerk.

Christmas Carols met Glühwein op het kerkplein van de Oude Lutherse aan het Spui in **AMSTERDAM**. Op zondag 18 december tussen 16.30 en 19 uur zong het kerstkoor van de Oude Lutherse buiten op het plein Christmas Carols. Daarbij werd niet alleen Glühwein maar ook warme chocolademelk geschonken. De afgelopen jaren werd dit ook gedaan en steeds heerste er een heel fijne kerstsfeer. Dat was dankzij de sneeuw die er een paar keer lag en de muziek die er was te horen maar vooral ook dankzij passanten, die soms blij verrast waren en lang bleven luisteren. Dit jaar was er ook een stand van de Diaconie.

Niet alleen kerst/adventsberichten in deze aflevering van WieWatWaar; er gebeurden ook andere dingen. Op verzoek van diverse mensen heeft de kerkenraad van **ZIERIKZEE** besloten om achter in de kerk een kaarsenstandaard te plaatsen zodat mensen, die daar behoefte aan hebben, een kaarsje kunnen opsteken. Er zijn veel redenen om een kaarsje aan te steken: je kunt voor iemand als gedachtenis een kaarsje branden. God danken voor al het goede wat je gegeven is. Ook om hulp aan de Heer te vragen als het soms moeilijk is in je leven, voorbede doen voor andere mensen en zo is dit voor iedereen verschillend. De standaard komt achter in de kerk en er kunnen achttien kaarsen branden. Zierikzee volgt hiermee het voorbeeld van verschillende andere lutherse gemeenten in het land die al langer de mogelijkheid van een kaarsje opsteken bieden.

BREDA hield op 18 december een gecombineerde Mette-Gemeentevergadering-Adventsmaaltijd. Om 10.30 begon zoals gebruikelijk de eredienst, met het oog op de dingen die nog zouden volgen werd de dienst ingekort tot een mette. Een bijzondere korte liturgische viering die helaas (te) weinig wordt gehouden volgens de Bredase Gemeentebrief. Na de mette werd een gemeentevergadering gehouden waarin de kerkenraad een overzicht gaf van het reilen en zeilen van de gemeente. Men werd bijgepraat over bestuurlijke kwesties inzake het proces van vereniging met de protestantse gemeente aldaar, over de voorgenomen restauratie en de financiële positie. Daarna werd er sa-

men gegeten, er werd genoten van een kopje wereldberoemde soep met balletjes traditioneel gemaakt door een gemeentelid, broodjes, de traditionele kerststol en een mandarijntje voor de verfrissing. Tussen de bedrijven door werd er samen gezongen en men luisterde naar een kort kerstverhaal.

Carols voor kinderen in de Kerstnacht, die zijn er in **ARNHEM**. Men is gewend dat er in de diensten veel gezongen wordt en dat er regelmatig prachtige Bachcantates te horen zijn, soms ook in de Kerstnacht. Dit jaar komt er nog een kleur bij, namelijk kinderstemmen. Kinderen van de lutherse kerk, maar ook kinderen van de Vrije School in Arnhem en van andere scholen. Ze gaan samen met de cantorij van de kerk, de in 2003 gecomponeerde cantate uitvoeren van de Engelse componist Cecilia McDowall: Christus Natus Est.

Ooit bestonden in **LEEUWARDEN** twee vrouwenvereniging, Catharina van Bora voor getrouwde vrouwen en Martha Maria voor de jonge, ongetrouwde vrouwen. De eerste is opgeheven maar de laatst genoemde die al vele jaren openstaat voor alle vrouwen bestond dit jaar 80 jaar. En dat werd gevierd! In september was er een boottocht over de Friese wateren rondom de stad waarbij ook mannelijke gemeenteleden meevoeren en op 11 december werd het jubileum in een feestelijke dienst herdacht. Een dienst waarin het H. Avondmaal gevierd werd, het 102-jarige koor Maarten Luther zong en de presidente een bijbelgedeelte las uit een Luthervertaling die gedrukt was in 1912. Na de dienst was er koffie met gebak, een wijntje dan wel sapje met een hapje. Namens de N.L.V.B. waren de dames Coby Aartsen en Sara de Weerd aanwezig en ook een paar andere vrouwen uit den lande waren naar Leeuwarden afgereisd. Bij het gezellig samenzijn na de dienst bood Coby Aartsen namens de N.L.V.B. een gedichtenbundel aan de presidente van de jubilerende Martha Maria aan.

Foto: Tj. E.-B.

In **GRONINGEN** wordt op 7 januari in de kerk aan de Haddingestraat een Brandenburgs Buffet gehouden. Om 17.30 uur wordt begonnen met de kennismaking met borrel, sapje en hapje. Daarna volgt een lezing en om 18.45 is de opening van het buffet. Dat buffet heeft een beetje de vorm van een koekje van eigen deeg. Daarvoor is gekozen omdat het gezellig is, omdat het vast en zeker zal functioneren en tenslotte om het ook voor iedereen betaalbaar te houden. U begrijpt: het is de bedoeling dat een ieder zelf een eetbare bijdrage meebrengt. Na het buffet is er een concert door het Luthers Bach Ensemble, zang met begeleiding van een cello en de bespeling van een kistorgel. Er zullen werken van Vivaldi en van Joh. Seb. Bach ten gehore worden gebracht.

Tjally Everaarts-Bilyam

Nieuwe Liedboek pas in mei 2013 klaar

Het nieuwe liedboek, de opvolger van het Liedboek voor de kerken uit 1973, zal in het weekeinde van 25 en 26 mei 2013 worden gepresenteerd. Precies veertig jaar na zijn voorganger. Aanvankelijk was het de bedoeling dat het nieuwe liedboek in 2012 klaar zou zijn.

In 2007 gaf de Protestantse Kerk opdracht aan het ISK (Interkerkelijk Stichting voor het Kerklied) een nieuwe bundel te maken. 'Liedboek – zingen en bidden in huis en kerk' wordt samengesteld door acht werkgroepen en een redactie.

Naast de Protestantse Kerk doen ook de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Broederschap der Remonstranten, de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB, de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK), de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKV) en de Verenigde Protestantse Kerk in België mee.

Documentatie- blad Lutherse Kerkgeschiedenis 2011

Zojuist verscheen een nieuw nummer van het 'Documentatieblad Lutherse Kerkgeschiedenis' (nr. 39, 2011). Sinds de lutherse najaarsynode 1987 rolt dit periodiek met regelmaat van de pers.

Drie artikelen vullen het nieuwe nummer. G. Fafié boog zich – eerst in een lezing en nu op schrift – over het wezen van het Lutheranisme. De Zeeuwse verzamelaar B. van Noordwijk handelt over 'Luxueuze Lutherse Liedboekjes', met name over de zilveren en gouden sluitingen. En de Lutherse kerkhistoricus Th.A. Fafié (Haarlem) beschreef een stukje 20ste en 21ste eeuwse lutherse kerkgeschiedenis met zijn artikel over de geschiedenis van de SLUB (de Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel) te 's-Gravenhage, de periode 1974-2011. Tenslotte wordt geattendeerd op de wandelingen 'Lutherse kerkgeschiedenis te voet:

Langs schuilkerken en hofjes Een wandeling door de Amsterdamse Jordaan

'Het Nederlands verleden is overal, daar hoeft u niet voor naar een museum' (Maarten van Rossem). Daarom wandelen we op een doorde-weekse dag langs enkele Amsterdamse kerken en (voormalige) lutherse diaconale instellingen. De start is bij het Ignatius huis aan de Beulingstraat nr. 11 en de wandeling gaat dan van de Oude Lutherse Kerk aan het Spui, de Doopsgezinde Singelkerk en de rooms-katholieke 'Krijtberg' (de Heilige Driehoek) dwars door de Jordaan naar de Noorderkerk aan de Noordermarkt en de Russisch-Orthodoxe kerk aan de Tichelstraat/ Lijnbaansgracht. Ook gaan we binnen bij het vroegere lutherse Zwaardvegershofje en het stedelijke Karthuizerhof.

Datum: maandag 21 mei 2012
Tijd: 10.00 uur – ca. 13.00 uur
Kosten: € 10,-
Begeleiding: Th.A. Fafié, Luthers kerkhistoricus en docent
Opgave bij het Ignatius huis, Beulingstraat 11, 1017 BA Amsterdam
Tel. 020-6798207
Email info@ignatiushuis.nl

Amsterdam Oud-West', die van tijd tot tijd georganiseerd worden door het Ignatius huis te Amsterdam.

Losse nummers van dit kerkhistorische tijdschrift (41 bladzijden) kunnen worden besteld door het overmaken van € 4,50 naar postbanknummer 5779925 t.n.v. Th.A. Fafié inz. Documentatieblad Lutherse Kerkgeschiedenis te Haarlem, onder vermelding van: 'graag toezending nr. 39/ 2011'. Mocht U ook de komende nummers (één keer per jaar) willen ontvangen, geeft U dat dan aan op de girokaart; bij girotel – gezien de verzending – ook graag uw naam en adres vermelden.

Luthers antiquariaat

Schrijvend over de geschiedenis van de SLUB is het aardig om nog eens te wijzen op het bestaan van het luthers antiquariaat te 's-Gravenhage, een nieuw onderdeel van de SLUB. Via boekwinkeltjes.nl is dit antiquariaat bereikbaar. Onder andere bijna het gehele oeuvre van de lutherse theoloog en cultuurhistoricus prof. dr. C.W. Mönnich is nog verkrijgbaar. Maar ook de geschriften van prof. dr. W.J. Kooiman zijn nog voorhanden. E-mail: slubden-haag@hetnet.nl.

Luthers Amsterdam Oud-West te voet

Toen er rond het jaar 1900 een nieuwe 'uitleg' kwam van de stad Amsterdam, vervolgens in hoog tempo Amsterdam Oud-West uit de grond werd gestampt en daarmee de binnenstad ontvolkte en seculariseerde, besloten de beide Lutherse kerkgenootschappen die er toen nog waren (in 1952 herenigd) met de mensen mee te gaan. Zo ontstonden diverse Lutherse wijkgebouwen, kapellen en diaconiehuizen in Amsterdam-West.

Op diverse zaterdagmiddagen starten wandelingen door dit gedeelte van de stad, georganiseerd door het Ignatius huis (centrum voor geloofsverdieping en christelijke spiritualiteit) in samenwerking met het Documentatieblad Lutherse Kerkgeschiedenis.

Datum: van tijd tot tijd, nadere informatie over nieuwe datum bij het Ignatius huis.
Tijd: 12.30 uur, verzamelen bij de Ronde Lutherse kerk a/h Singel, nabij Kattégat.
Kosten: € 10,- (graag OV-kaart mee voor een stukje tramreis)
Begeleiding: Arno Fafié, Luthers kerkhistoricus en docent.
Opgave en informatie: Ignatius huis te Amsterdam, tel. 020-6798207; e-mail info@ignatiushuis.nl

Kerstavond in Polen

Oplatki is tastbaar centraal in de week van gebed voor de eenheid

Elk land, elke regio en soms elk dorp kent eigen tradities rond de feestdagen. Een land met een bijzonder rijke traditie is Polen. Het is een Rooms-katholiek land, maar vanuit het oosten zijn er ook invloeden uit de orthodoxe kerk, er is een sterke lutherse traditie vooral in het voormalige Duitse Silezië en er zijn Joodse achtergronden. Ook hebben verschillende overheden invloed op Polen gehad – Rusland, Duitsland, Oostenrijk, maar er ligt ook al eeuwen een lijn met Frankrijk. Feesten spelen een belangrijke rol in de Poolse tradities. Ieder feest heeft daarbij zijn eigen geheimen en ieder feest gaat gepaard met veel voorbereiding – zodat het tijdens het feest er geen werk meer is en het vieren alle ruimte kan krijgen. Kerst is het begin van een lang feest, dat duurt tot Driekoningen.

Het begint – als vanouds – in de herinnering aan het paradijs. Met de eerste dag begint een nieuwe tijd. Alles bestaat gezamenlijk in liefde. Uit deze achtergrond is de maaltijd op kerstavond ontstaan. Zo als deze eerste dag moge het hele komende jaar worden.

24 december is een gewone werkdag – misschien wordt er zelfs harder gewerkt dan normaal, zodat de dagen daarna niet meer gewerkt hoeft te worden. Ook valt de avondmaaltijd nog binnen de vastentijd. Er staan – afhankelijk van het huis en ook de regio 7, 9 of 11 gangen op tafel, of 6,12 of 18. In ieder geval is daar geen vlees bij, omdat zeker in deze nacht mens en dier uit één gezin stammen.

Er zijn bijzondere gerechten bij. In ieder geval iets met maanzaad. De tafel is gedekt met een wit tafelkleed, waar vaak een beetje hooi onder gelegd wordt – als verwijzing naar de kribbe. De klassieke drank is bier, maar sinds de 19e eeuw ook wodka, kinderen krijgen een drank gekookt uit gedroogde vruchten. Het is echt een familiefeest – aan deze maaltijd nemen alleen familieleden deel. Er wordt alleen een plek gedeekt en vrijgehouden voor de onverwachte gast.

Aan het begin van de maaltijd gaat men staan om de oplatki, een soort wafel, die lijkt op een hostie, maar groter is en rechthoekig. Er is een plaatje op te zien met een Bijbelse boodschap. De oorsprong van deze oplatki gaat terug op het offerbrood van het altaar. Dit brood werd als symbool van de liefde gebroken voor de eucharistie en voor mensen die niet naar de eucharistie konden komen. Te beginnen bij het oudste familielid worden de oplatki met elkaar gedeeld, waarbij een zegen, een goede wens wordt uitgesproken.

Het werkelijke kerstfeest begint dan in de kerstnachtdienst na dit maal.

week van gebed voor de eenheid

Over de hele wereld is dit gebruik in stand gehouden in Poolse gemeenschappen.

In de week van gebed voor de eenheid, komende 15-22 januari 2012, is het in veel gemeenten gebruik om een oecumenische viering te houden. Het materiaal, dat de Raad van Kerken hiervoor aanreikt komt dit jaar uit Polen. Ook hierin worden de oplatki genoemd als teken van eenheid, liefde en vergeving.

Detlef Bohlken

Hoop op rechtvaardigheid is te vinden in de kribbe

Kerstboodschap bisschop Munib Younan, president van de Lutherse Wereldfederatie

Vrouwen dragen brandhout in het Dadaab vluchtelingenkamp in Kenya. © Jonathan Ernst for Lutheran World Relief

Vier de hoop op gerechtigheid voor hen die leven in harde tijden, de hoop die wordt rondgebazuind door Jezus' geboorte. Daartoe roept bisschop Munib Younan, president van de Lutherse Wereldfederatie en bisschop van de lutherse kerk in Jordanië en het Heilige Land, op in zijn kerstboodschap.

Younan haalt Lucas 2:25-38 aan, het relaas van Jozef en Maria die Jezus voor de eerste keer naar de tempel brengen en Anna en Simeon, die altijd trouw op de komst van de Messias gehoopt hadden, ontmoeten.

Door trouw wachten zal God's rechtvaardigheid overwinnen, het doet er niet toe hoe hopeloos de situatie voor kwetsbare mensen in de wereld is, aldus Younan. 'God's rechtvaardigheid, mens geworden in de kribbe en onthuld aan het kruis, is sterker dan welke menselijke belofte dan ook. Het heeft de betekenis van Christus die zelf vluchteling in Egypte is geweest. En Christus vindt zijn kribbe vandaag in iedere vluchteling, in alle ontheemden, in allen die afgewezen worden, de onderdrukten en migranten.'

De kerstkaart van de LWF illustreert de kwetsbaarheid van ontheemden door een eigentijdse Canadese lens, die de heilige familie portretteert als Mennonieten (doopsgezinden) uit zuid Ontario, die vluchten in paard en wagen door

een sneeuwstorm en met onbekende bestemming.

Christus die vandaag zijn kribbe in al die precarie situaties vindt is ook zichtbaar in de foto van het vluchtelingenkamp in Dadaab in Kenya. Younan, die zelf een vluchteling is geweest, benadrukt dat de kerk voortdurend een veilige haven moet bieden voor hen die een schuilplaats zoeken en moet pleiten voor mensenrechten.

'Ik groet u uit Jeruzalem en Bethlehem en zeg: wees niet bevreesd! Rechtvaardigheid komt! De vervulling in Christus toen is onze hoop voor altijd geworden. En het zal onze hoop blijven zijn, ook vandaag in een tijd van veel politieke onrust.'

De volledige tekst van de kerstboodschap is te vinden op:

<http://www.lutheranworld.org/lwf/wp-content/uploads/2011/12/LWF-Christmas-message-2011-EN.pdf>

LWI bericht, vertaling Praxedis Bouwman

Front image taken from *A Northern Nativity* © 1976 William Karelak, published by Tundra Books. Copyright of the Estate of William Karelak, courtesy of the Wynick/Tuck Gallery, Toronto